

Minun Pielaveteni

Puhe Pielaveden kunnan 150-vuotistilaisuudessa Pielaveden Seurakuntakeskuksessa
19.8.2023, Prof. Paavo Castrén

Minun Pielaveteni jakaantuu kolmeen aikakauteen: ensimmäinen niistä ulottuu suunnilleen 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun, josta olen saanut kokemukseni Pielaveden ensimmäisten kirkkoherrojen kautta, sillä kolmas heistä oli isoisäni isä Jonas Kristian Castrén (1880–1903) ja seuraavana hänen poikansa Jonas Oskar viransijaisena vuoteen 1906.

Toinen aikakausi ulottuu 1920-luvun loppupuolelta 1960-luvun puoliväliin, jolloin isäni oli aluksi Pielaveden kappalaisen virassa ja asui perheineen Kirkkosaaressa, josta vanhemmille sisaruksilleni on jäänyt parhaat lapsuusmuistot. Sitten isämme oli tosin runsaat 10 vuotta Maaningan kirkkoherrana mutta piti silti kiinteitä yhteyksiä syntymäpaikkaansa Pielaveteen ja palasi heti sodan jälkeen Pielavedelle ja asettui tähän kirkkoherran pappilaan, jossa asuimme vuoteen 1959 saakka ja sen jälkeen lähelle rakennetussa uudessa pappilassa vuoteen 1963. Kolmas aikakausi ulottuu 1960-luvun puolivälistä tähän päivään, jolloin perheemme yhteydet ja omat yhteyteni Pielaveteen ovat olleet vähemmän kiinteät mutta kuitenkin aina olemassa. Tällä kertaa puutun oikeastaan vain tuohon ensimmäiseen ajanjaksoon, koska siihen kuuluu myös Pielaveden kunnan perustaminen 150 vuotta sitten.

Pielavesi oli monessa suhteessa raja-alue. Pähkinäsaaren rauhan rajasta on paljon kiistelty, enkä aio siihen nyt puuttua. Pielaveden alueen halki kulki myös karjalaisten ikivanha vesistöreitti Pohjanlahden rannan kaupunkeihin, ja vuosisatoja alue säilyi hämäläisten ja savolaisten välisten kiistojen kohteena. Aikoinaan nämä Savon alueet olivat olleet hämäläisten erämaita, ja savolaisten uudisasukkaiden tunkeutumista sinne eivät hämäläiset tahtoneet sallia. Savolaisten kaskiviljelijöiden asettuminen näille alueille alkoi kuitenkin vakiintua 1400-luvun lopulla. Savolaiset valittivat usein, että virkavalta ratkaisi riidat liian usein hämäläisten eduksi, mutta Kustaa Vaasan ajoista alkaen kruunu alkoi ymmärtää, että uudisasutus oli valtion kannalta edullista, koska se edisti valtakunnan alueen laajentumista itään. Olavinlinna rakennettiin rajan turvaksi jo 1400-luvun loppuvuosina, ja uudelle alueelle perustettiin Tavinsalmen kuninkaankartano vuonna 1545 ja sen ympärille hallintopitäjä kaksi vuotta myöhemmin. Vuonna 1549 Turun kirkkoherra Knut Juhonpoika ja piispa Martti Skytten apulaisena toiminut Mikael Agricola tekivät piispantarkastuksen alueelle ja suosittelivat kirkon rakentamista Kuopion niemelle, josta tuli uuden hallinto- ja kirkkopitäjän

keskuspaikka. Samana vuonna pidettiin myös ensimmäiset kihlakunnantuomarin johtamat käräjät. Hämmäläisten haltuun jääneet alueet kuuluivat Rautalammin hallintopitäjään, joka perustettiin vuonna 1561.

Olin 1940-luvun lopulla, joko 1948 tai 1949, isäni kanssa pitäjämatkalla vanhassa ja arvokkaassa Pielaveden talossa, jonka nimestä ja sijainnista en ole varma enkä myöhemminkään huomannut isältäni sitä kysyä. Huomiotani kiinnitti, että talossa oli lukuisien uunien edustalla kipinäsuojina suuria raskaita kupariplootuja, joita Ruotsin valtio lyötti 1644–1777, koska valtiolla oli pulaa hopeasta mutta ylituotantoa Falunin kuparikaivoksista. Raskaimmat plootut painoivat lähes 20 kg, ja niihin oli merkitty, kuinka monta hopeataalaria kukin niistä painollaan vastasi. En osannut tarkistaa, monenko taalarin arvoisia (1/2–10 taalaria) talon plootut olivat, mutta jo niiden olemassaolo, koko ja lukumäärä olivat takeena melkoisesta varallisuudesta, joka lienee kertynyt pääasiassa tervan kaupasta Pohjanlahden kaupunkeihin Pyhäjärven ja Pyhäjoen kautta pitkin ikivanhaa reittiä, jota oli paranneltu Pielisjärven kirkkoherrojen Jaakko Stenius vanhemman ja nuoremman (Korpi-Jaakon ja Koski-Jaakon) neuvojen perusteella. (Harri Turunen, Korpi-Jaakko ja Koski-Jaakko maa- ja vesirakentajina, 2017). Plootut olivat olleet kätkettyinä talon maille ehkä 1700-luvun sotien ajoista saakka, jolloin nämä seudut eivät tosin erityisesti kärsineet, mutta asukkaat varautuivat, koska pelkäsivät joutuvansa maksamaan ylimääräisiä veroja. Pielavedeltähän on tehty lukuisia muitakin huomattavia plootulöytöjä, joista osa on ollut näytteillä kirjastossa. Muistan myös sen, että isäni ja talon vanhanisännän kesken syntyi keskustelu, joka koski muita lähiseudun merkittäviä maatiloja. Isäni, joka oli omin käsin kirjoittanut Pielaveden kirkonkirjat 1920- ja 1930-luvun vaihteessa ja kirjoitti uudet kirjat 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa, tunsu hyvin nämä maatilat ja niiden omistajat ja kyseli isännän suhteista myös vähän kauempana sijaitseviin maatiloihin. Muista että vanhaisäntä heilautti silloin kättään huolettomasti länteen päin ja ilmoitti, että ne talot sijaitsivat ”Hämmeen puolella” ja että heillä oli vain vähän tekemistä niiden kanssa. Ainakin niin kauan vanha heimoraja oli siis säilynyt kansan mielessä.

Iisalmen kirkko- ja hallintopitäjä erotettiin Kuopion hallintopitäjästä vuonna 1627 ja käsitti aluksi koko Ylä-Savon. Alueena se oli niin merkittävä, että professori Matti Klinge kutsui sitä ”Iisalmen ruhtinaskunnaksi”. Sillä olikin merkitystä Suomen sodassa 1808–09 varsinkin Runebergin ylistämän Koljonvirran taistelun, Sven Dufvan ja myöhemmin Juhani Ahon perheen ansiosta.

Pielavesi erotettiin ”Iisalmen ruhtinaskunnasta” ensimmäisenä omaksi seurakunnakseen vuonna 1811, mutta vasta vuonna 1830 kirkkoherra Anders Fabian Neovius saattoi astua virkaan, koska maa-alueiden hankkiminen kirkkoherran virkataloa varten tuotti huomattavia vaikeuksia. Ensin

maata oli etsitty Kirkkosaaresta, mutta kun tämä oli käynyt mahdottomaksi, suoritettiin omistussiirtoja Iisalmen seurakunnan omistamien maa-alueiden ja Pielaveden Rannankylän talojen välillä, ja näin hankittiin suurta seurakuntaa vastaava riittävän suuri virkatila Rannankylästä. Uuden kirkkoherran virkaan astumisessa oli myös otettava huomioon, että aluesiirroissa, jotka vaikuttivat Iisalmen kirkkoherran palkkaukseen, ei voitu tehdä muutoksia kesken virkakauden ilman kirkkoherran suostumusta, ja niin oli usein odotettava kirkkoherran vaihtumista, ennen kuin muutoksia voitiin tehdä.

Näin perustetusta Pielaveden seurakunnasta tulikin hyvin suuri sekä pinta-alaltaan (2400 km²) että asukasluvultaan (14 325), joten vielä vuoden 1880 väestönlaskun mukaan Pielavesi oli maan seurakunnista seitsemänneksi suurin. ”Savuja” eli vakinaisia asuinrakennuksia oli 1240, joista hieman yli puolet oli savupirttejä. Koska lämmityksen hyötysuhde savupirteissä oli huomattavasti edullisempi kuin tuon ajan uloslämpivissä asumuksissa, muutamat pielavetiset pitäytyivät savupirttien käytössä aina viime sotien ajalle saakka. Kävin itse 1950-luvulla Taipaleen kylässä eräässä vielä käytössä olevassa savupirtissä, joka oli ollut keskeytymättömässä käytössä ainakin sata vuotta.

Kirkkoherran puustelli käsitti lopulta 1863 ha, josta viljeltyä oli 70 ha, viljelyskelpoista ja metsämaata 1500 ha ja joutomaa 250 ha. Koska alueella ei ollut aateliskartanoita, kuten muutamissa Etelä- ja Itä-Savon pitäjissä, se oli aluksi paikkakunnan suurin ja arvokkain maatila. Kirkkoherran astuessa virkaan hänen palkkauksestaan tehtiin sopimus, jonka Senaatti esitti keisarin hyväksyttäväksi. Meille on säilynyt Neoviuksen kanssa vuonna 1845 tehty sopimus, jota kahden seuraavan kirkkoherran kohdalla pääasiassa noudatettiin.

Kirkkoherran tulot koostuivat virkatilan tuotosta ja seurakuntalaisten maksamista maaveroista ja toimitusmaksuista eli parselleista. Viimeksi mainittu osuus ei ollut aivan vähäpätöinen, kuten käy ilmi tuosta Pielaveden kirkkoherran palkkaussopimuksesta vuodelta 1845. Rahakorvaus ilmoitettiin ruplissa, koska silloisella ”Suomenmaalla” ei vielä ollut omaa rahaa. Vuoden 1860 jälkeen Suomen markka vastasi 25:ä hopeakopeekkaa eli 1/4 ruplaa.

Esitän tuosta tarkasta sopimuksesta muutamia esimerkkejä:

Jokaiselta lypsävältä lehmältä 1 naula (425 g) voita. Kun jo 1870-luvun lopulla lypsylehmiä oli noin 5000, tämä merkitsi noin 2100 kg voita;

Jokaiselta ”savulta” (taloudelta) kaksi 9 naulan (3,9 kg) painoista ruisleipää tai 2 kappaletta (n. 10 l) rukiita. Kun ”savuja” oli 1240, tämä merkitsi joko 2480 valtavaa ruisleipää (melkein 7/p.) tai 124 hehtolitrat (à n. 70 kg) rukiita, eli 8500 kg;

Jokaiselta ”savulta” palvattua naudanlihaa yksi 13 naulan (5,5 kg) painoinen lapa tai kinkku, mikä teki n. 6800 kg palvilihaa (melkein 19 kg/p.) tai 2 kappaletta rukiita, eli 8500 kg. On huomattavaa, että sikoja ja sianlihaa ei missään mainita;

Tilattomat toimittivat lampaanvillaa, käsiteltyä hamppua tai pellavaa, suolakalaa tai korvasivat tämän rahalla (2 mk). Maahanlaskiaisista maksettiin isännän tai emännän osalta 1 lehmä, jos talossa oli 6 lehmää ja 4 markkaa, jos oli 4–5 lehmää, ja 2 markkaa, jos oli vähemmän kuin 4 lehmää. Lisäksi maksettiin pääsiäisrahaa, jonka anteliaat kirkkoherrat usein käyttivät hyväntekeväisyyteen.

Lapsen kastamisesta maksettiin erikseen, äidin kirkkottamisesta [lapsivuoteesta toipuneen äidin rituaalinen puhdistaminen synnytyksen aiheuttamasta epäpuhtaudesta ja siunauksen ja kiitosrukouksen esittäminen, poistui vuoden 1963 kirkkolaista] erikseen, pariskunnan kuuluttamisesta rahaa, villasukkia ja palttinaisia nenäliinoja, hautaan lukemisesta ja koulun käynnistä erikseen, jne.

Vuoden 1873 markka vastasi 5 euroa.

Pielaveden ensimmäiset kirkkoherrat olivat oppineita ja kansallisesti merkittäviä miehiä. Suuresta asukasluvusta ja kotieläinten lukumäärästä johtuva palkkatulojen korkea taso oli yhtenä selityksenä sille, että syrjäiseen seurakuntaan hakeutui papeiksi tuollaisia arvohenkilöitä. Sekä Anders Fabian Neovius (kirkkoherrana 1830–1854) että Carl Henrik Ståhlberg (kirkkoherrana 1855–1878), olivat molemmat ansioituneita opettajia ja kansallisia kulttuurihenkilöitä. Entisillä opettajilla oli puolellaan se etu, että heidän aikaisemmat virkavuotensa laskettiin kaksinkertaisina, mikä vaikutti hakijan viransaantiin, vaikka ei vaaleissa menestyisikään. Neovius oli Nevanlinnojen kuulun matemaatikkosuvun varhainen edustaja. Hänellä oli lisäksi yhteyksiä Pielavedelle, koska jo hänen isänsä Thomas Neovius oli syntynyt Pielavedellä. Tämän samanniminen isä oli ollut Kirkkosaarella Pielaveden kappalaisen Martinus Costianuksen apulaisena ja mennyt naimisiin Costianuksen tyttären Anna Prudentian kanssa.

Neovius oli toiminut ylimääräisenä pappina ja alkeis- ja triviaalikoulun opettajana ja rehtorina Porvoossa, Loviisassa ja Helsingissä ja osallistunut siellä heräävään kulttuurielämään. Niinpä hän tunsu Elias Lönnrotin jo Helsingin ajoilta. Tullessaan Pielavedelle vuonna 1830 Neovius oli 37-vuotias poikamies, jonka vapaamielistä elämää ahdasmielisimmät seurakuntalaiset jonkin verran arvostelivat. Pian hän kuitenkin vakiintui, meni naimisiin Kirkkosaaren Ojalassa asuneen nimismies G.A. Stenfeldtin tyttären kanssa ja sai tämän kanssa 8 lasta.

Kesällä 1831 Lönnrot tuli matkoillaan Pielavedelle ja sanoi tuttavansa tavatessaan tulleensa kuin kotiinsa. Vilustuttuaan juhannusjuhliissa hän joutui viipymään kolme viikkoa Pielavedellä mutta pahoitteli, ettei hän kyennyt sairautensa vuoksi ottamaan muistiin kaikkia kansanrunoja, joita

paikkakuntalaiset hänelle tarjosivat. Myöhemminkin hän oli kolera-asioissa kirjeenvaihdossa Neoviuksen kanssa suomen kielellä.

Carl Henrik Ståhlberg puolestaan oli ollut sekä Lauantaiseuran että Suomalaisen kirjallisuuden seuran perustajajäsen ja oli toiminut Kirjallisuuden seuran sihteerinäkin. Ståhlberg hallitsi suomen kielen niin hyvin, että korjaili Lönnrotinkin oikeinkirjoitusta. Sen sijaan hänen puhetapansa oli Runebergin puolison Fredrika Tengströmin todistuksen mukaan väsyttävän verkkainen.

Välittömästi ennen Pielavedelle tuloaan hän oli toiminut Viipurin kymnaasin eli lukion rehtorina.

Ståhlberg oli virkavapaana vanhuuden vuoksi vuodesta 1871, mutta perhe piti huolta siitä, että Pielavedelle perustettiin kansakoulu vuonna 1875 ja että Ståhlbergin naimattomat tyttäret pitivät pappilassa lainakirjastoa ja jonkin aikaa koulua naisillekin.

Nälkävuosien aikana 1867–1868 Ståhlberg harjoitti laajaa hyväntekeväisyyttä: koska Pielavedellä ei ollut lääkäreitä eikä apteekkia, pappilan väentupa toimi sairastupana ja rovasti sekä lääkärinä että apteekkarina sekä oman seurakunnan tarvitseville että työn ja ruuan perässä kuljeksiville kerjäläisille. Keinottelun estämiseksi oli ilmoitettu, että jos pappilaan toi hyviä pettujauhoja, sai mukaansa vastaavan määrän ruisjauhoja. Pappilan väki joutui lopulta itsekin turvautumaan petusta ja rukiista tai viljan puimattomista tähkistä tehtyyn sekaleipään. Viimeksi mainittua Ståhlbergin tytär jopa piti ”erinomaisen hyvänä”. Varmasti siinä oli ainakin kuitua.

Vielä 1800-luvun puolivälissä Pielavesi oli aluetta, jossa kaskiviljely oli voimissaan, koska maat olivat kivisiä ja koska suotuisissa olosuhteissa kaskiviljely tuotti peltoviljelyä huomattavasti paremman sadon. Juuri Pielaveden-Kiuruveden alue piti pisimpään kiinni perinteisestä kaskiviljelmästä, joskin vähitellen oltiin siirtymässä sen kehittyneempään vaiheeseen, kaksivuoroviljelyyn (kesanto, ruis, kesanto, ohra). Saimaan kanavan avaamisen vuonna 1856 ja rautatielaitoksen kehittymisen jälkeen (Helsinki – Pietari -rata valmistui vuonna 1870 ja Savon rata Kuopioon saakka vuonna 1889) karjataloudelle ja puutavaralle (ratapölkky!) alettiin antaa enemmän arvoa. Kun Saimaan kanava avattiin, saatiin Venäjältä halvalla viljaa, ja Pietarin valtavat markkinat avautuivat Sisä-Suomen karjatalouden tuotteille. Kun samanaikaisesti maakauppa vapautettiin 1859, alkoivat monet paikalliset maakauppiat laajentaa toimintaansa aina ulkomaan kauppaan saakka.

Jo 1850-luvulla Pielaveteen, myöhemmin Keiteleeseen kuuluvasta Vuonamonlahdesta kotoisin ollut Herman Saastamoinen (1850– Kuopio 1920) ja Karttulassa syntynyt mutta Pielaveden Saarelan kartanoon kotivävyksi tullut Petter Lyytikäinen (1828– Pielavesi 1914) toimivat aluksi

lumppu- ja voikauppiaina (voisaksoina) Pielaveden alueella mutta laajensivat nyt tilaisuuden tullen toimintaansa tehokkaaseen voi-, vilja- ja puutavarakauppaan perustamalla meijereitä, myllyjä ja sahoja liikenteellisesti edullisille paikoille. Saastamoinen ja Lyytikäinen toimivat aluksi yhdessä, mutta myöhemmin Herman Saastamoinen siirtyi Kuopioon ja menestyi siellä erinomaisesti varsinkin viljan välittäjänä, perusti sinne monipuolisen kauppahuoneen ja päätyi kauppaneuvokseksi, kaupungin merkkihenkilöksi ja suuren taidekokoelman haltijaksi. Vielä 1950-luvulla Herman Saastamoisen perustaman myllyn jauhoista tehtyä leipää mainostettiin näin: *”Jos Hermannista leipä paranoo, se ei oo leipee, se on hunajoo”*. Kuopiolaiset mainokset olivat muutenkin erinomaisia: Apteekkarien Lignell ja Piispanen vuodesta 1869 viljasta valmistamaa Savon Wiinaa mainostettiin seuraavasti: *”Raikastaa hengityksen ja matkaansaattaa hövelin käytöksen”*.

Petter Lyytikäinen keskitti toimintansa Pielaveden alueelle ja piti aluksi kauppaa omistamassaan Saarelan kartanossa. Sieltä hän piti maitse yhteyksiä Pyhäjärvelle ja vesiteitse Pielavedelle, Keiteleelle ja lisvedelle. Hän otti hoitaakseen myös pappien saatavien perimisen ja hankki laivoja kootakseen tavaran sopiviin keskuksiin kuljetettavaksi edelleen. Hän perusti meijerin Tuovilanlahteen, joka silloin kuului vielä Pielaveteen, ja Savon radan avauduttua meijerin ja sahan myös lisvedelle. Lyytikäinen ei aluksi saanut kaikkia maakaupan harjoittamiseen tarvittavia lupia, koska hän ei ilmeisesti osannut kirjoittaa vaan joutui turvautumaan eräänlaisiin hieroglyfeihin. Petter Lyytikäinen laajensi toimintaansa niin että hänellä lopulta oli neljä maatilaa, neljä meijeriä, tuhansia hehtaareja maata, laivoja, sahoja ja tiilitehdas. Hän oli taitava hankkimaan kykeneviä avustajia, joita hän kohteli niin hyvin, että monet pysyivät hänen palveluksessaan vuosikymmeniä. Laivoillaan hän kuljetti voin Pielaveden satamaan, jonne hän joutui rakentamaan kaupparakennuksensa paaluille veden päälle, kun pielavetiset eivät kertoman mukaan suostuneet myymään hänelle maata. Vielä meidän tullessamme Pielavedelle v. 1946 nykyisessä satamassa oli kaupparakennus Rantala nykyisen satamaravintola Laiturin paikalla ja sen vieressä paaluille rakennettu ns. Rantakahvila, pappilan maista vuokratulle maalille rakennettuja makasiinirakennuksia ja vuonna 1942 satamassa palaneen höyrylaiva H.G. Porthanin hyllyn jäännökset.

Pielavedeltä voi kuljetettiin hevoskyydillä Tuovilanlahteen, jossa oli eräs Lyytikäisen perustamista meijereistä. Siellä hän oli johtanut korkealla mäellä sijaitsevasta lähteestä raikasta vettä meijeriinsä, missä monista taloista koottu ja hygienialtaan osaksi epäilyttävä voi pestiin, suolattiin uudelleen, pakattiin tynnyreihin ja kuljetettiin laivojen jäällä jäähdytetyssä ruumassa Kuopion ja Saimaan kanavan kautta Viipuriin ja sieltä joko Pietariin tai Keski-Eurooppaan.

Savon radan valmistuttua vuonna 1889 syntyi nopeampi reitti, kun voi voitiin kuljettaa lisvedelle, jonne Savon radasta oli yhteys, ja sieltä jäädytetyissä junavaunuissa Hangon sataman kautta ulkomaille, etupäässä Englantiin.

Voita vietiin 1859 vähän yli 1 miljoona kiloa, katovuonnakin 1865 2,3 milj. kiloa, ja 1894 jo yli 13 milj. kiloa. Voi muodostikin Suomenmaan ulkomaan viennistä 10 %, ja Savon radan valmistumisen jälkeen 1800-luvun lopulla 20 %. Voin valmistaminen 1800-luvun puolivälin välinein ei ollut helppoa. Maito oli kerättävä laakeisiin mataliin puuastioihin ja sijoitettava rauhalliseen vedottomaan paikkaan odottamaan, että kerma kohoaisi astian pinnalle. Siitä kerma sitten koottiin kauhalla ja pantiin happanemaan. Tietenkään kaikkea kermaa ei näin saatu kootuksi. Vielä tullessamme Pielaveden pappilaan vuonna 1946 oli meijerirakennuksessa suuri määrä sementistä valettuja tasoja, joille maitoastiat oli aikanaan asetettu. Separaattorit keksittiin Saksassa vasta 1870-luvulla ja tulivat Suomessa käyttöön 1890-luvulla. Sitä ennen kerman kirnuaminen voiksi tapahtui vain varrellisella männällä kapeissa korkeissa kirnuissa. Ei ihme, että aloittelevat voin valmistajat tarvitsivat neuvontaa. Sain sattumalta käsiini vuoden 1881 Yliopiston almanakan, joka oli välttämätön kaikissa valistuneissa maalaistaloissa. Siinä oli yksityiskohtaiset ohjeet voin valmistamisesta kotioiloissa. Voin valmistamisessa kertyi myös suuria määriä kurnupiimää, jota pidettiin maitoa parempana ruokajuomana ja lähdevedellä jatkettuna janojuomana.

Kun kerma oli kuorittu, jäi jäljelle suuri määrä kuorittua maitoa (kurria, pluttanaa), jolle oli monia käyttäjiä. Osa käytettiin sellaisenaan, mutta suuresta osasta valmistettiin kokkeliä, joka minun lapsuudessani oli vielä suurta herkkua. Tuoreen maidon annettiin hapantua lämpimässä paikassa 2–3 vuorokautta. Kun kerma oli kuorittu voita varten, hapantunut maito pantiin kulhossa kuumaan uuniin, jotta se kiinteytyisi, jolloin siitä tuli viilin kaltaista pehmeää ainesta. Tämä leikattiin leikkuuveitsellä ristikkäin pohjaa myöten, jolloin hera alkoi erottua ja siivilöitiin kankaan läpi muuhun käyttöön. Valmis kokkeli jäädytettiin ja nautittiin tuoreen kokomaidon tai kermamaidon kanssa. Valitettavasti tämä ei onnistu pastöroidusta maidosta.

Hera annettiin kotieläimille, ja ylimääräinen hapantunut kuorittu maito ja kurnupiimä säästettiin tiinuisia kevättalven varalle, jolloin lehmät olivat ummessa. Tämä tuote oli sintua, joka sai jäätyä ja siitä veistettiin liemi esimerkiksi piimävelliin. Oli tunnettu laulu:

Kiikkuri, kaakkuri, kirjava lintu. Aitassa tuopissa viimeinen sintu.

Kaakkuri on kuikansukuinen punakaulainen lintu, jota pidettiin jotenkin omituisena ja primitiivisenä, koska sen ääni on aika taianomainen. Se muutti huhtikuussa, jolloin ruokavarat

olivat niukimmillaan, koska lehmät poikivat yleensä loppukevästä ja olivat sitä ennen huonon ruokinnan vuoksi ummessa.

[Maatalouden tuotantoarvo Pielavedellä kasvoi vuosisadan loppuvuosikymmeninä huomattavasti: vuonna 1880 se oli 120 silloista markkaa (noin 600 €) jokaista asukasta kohti, ja vuosisadan lopulla jo yli 1000 euroa asukasta kohti vuodessa. Lisäksi on otettava huomioon, että kyselyjä tehtäessä maanviljelijöiden oli tapana ilmoittaa tuotantonsa todellista pienemmäksi, koska he pelkäsivät, että heitä verotettaisiin varakkuudesta ankarammin.]

Ruotsalainen professori ja antropologi Gustaf Retzius (1842–1919) teki avustajineen juuri Pielaveden kunnan perustamisvuonna 1873 Suomeen tutkimusmatkan, jonka aikana hän keräsi haudoista 70 pääkalloa. Niistä 40 oli peräisin Pälkäneen Pyhän Mikaelin rauniokirkon puretun lattian alta ja loput Enosta (Joensuu), Pielavedeltä ja Rautalammita. Retzius näyttää viettäneen paljon aikaa Pielavedellä, sillä hän kirjoitti matkastaan kirjan, jossa hän kuvaa yksityiskohtaisesti Pielaveden asukkaiden ominaisuuksia, elintapoja ja ruokatottumuksia (Gustaf Retzius, *Från Finlands bygder*, Stockholm 1876). Teos sisältää tosin yläluokkaiselle ruotsalaiselle tyyppillistä primitiivisyyden arvostelua ja suoranaisia väärinkäsityksiä, mutta parhaimmillaan se on ainoa tuon aikakauden tavallisen kansan elämäntavan autenttinen kuvaus, johon jokaisen pielavetisen kannattaisi tutustua. Se on netissä vapaasti käytettävissä.

Hänen rotuopillisena tarkoituksenaan oli osoittaa, että suomalaiset olivat lyhytkalloisia ja siis rodullisesti erilaisia kuin pitkäkalloiset muut pohjoismaalaiset ja kuuluivat vähemmän kehittyneeseen rotuun. Hän ei kuitenkaan väittänyt, että suomalaiset olisivat syntyperältään mongoleja, kuten monet muut tutkijat tuolloin esittivät. Avustajineen hän otti myös sarjan suomalaisia kansanihmisiä esittäviä valokuvia, joiden malleiksi monet henkilöt olivat vain vastahakoisesti asettuneet. Tämä sarja on hankittu Suomeen ja on tutkijoiden käytettävissä.

Kalloja säilytetään nykyään Tukholman Karoliinisen instituutin tiloissa, ja niitä on viime aikoina yritetty saada palautetuiksi kotimaan siunattuun multa, mutta tässä ei ole toistaiseksi onnistuttu. Pielavedeltä riistetyt kallot ovat peräisin Kirkkosaaren hautausmaasta ja ”Sundholman hautausmaasta”, jolla tarkoitetaan Pangansalon saaren niemenkärkeä, minne minulle 1940 – 50 - luvulla kerrotun mukaan oli aikanaan haudattu nimenomaan sellaisia vainajia, jotka ennen Pielaveden oman seurakunnan perustamista olivat kuuluneet Rautalammin seurakuntaan.

Sundholma oli 1800-luvulla käytetty nimi Pangansalon talosta, jossa asui usein sotilaita (luutnantti Costian, kirkkoherra Neoviuksen sukulainen) tai virkamiehiä (kanttori Ahlén) ja jotka käyttivät

kotikielenään ruotsia. [Suomen kielen käyttö myös virkamiesten keskuudessa lisääntyi voimakkaasti 1870-luvun lopulla, sillä virallisen tilaston mukaan vuonna 1880 Pielaveden 14 325:sta asukkaasta vain yksi ilmoitti äidinkielekseen ruotsin, kun taas Kuopiossa asui 6219 suomenkielistä ja 605 ruotsinkielistä.]

Saattaa ihmetyttää, miksi valistunut kirkkoherra Carl Henrik Ståhlberg salli Retziuksen haudanryöstön. Kirkkoherra oli kuitenkin tuolloin jo vanha ja sairaalloinen, 74-vuotias ja virkavapaana vuodesta 1871, eikä hänen sijaisenaan toiminut vävynsä Adolf Mehtonen ehkä rohjennut asettua vastustamaan arvovaltaista retkikuntaa, jolla varmasti oli tarpeelliset hallinnolliset luvat.

Retziuksen kuvaukset pielavetisten elämästä osuvat aikaan, jolloin oltiin vielä juuri ja juuri toipumassa nälkävuosien kurimuksesta. Lainoja oli otettu mistä niitä oli saatu, ja nyt oli takaisinmaksun aika. Myöskään tuotteiden vienti ulkomaille ei silloin vielä ollut kehittynyt myöhempään mittaansa, eikä halvan viljan tuontia Venäjältä vielä ollut saatu kuntoon. Elintaso oli silloin vielä hyvin huonolla tilalla, mutta tilastot osoittavat, että kaikki tämä alkoi nopeasti parantua jo 1870-luvun lopulla, minkä Retziuskin jo myöntää. Niinpä kirkko ja hautausmaa saatiin käyttökuntoon vuoden 1878 aikana, ja pappilan uudistaminenkin saattoi alkaa.

Kirkkoherra Jonas Kristian Castrénilla (virassa 1880–1903 (1899) ei ollut edeltäjiensä veroista kansallista merkitystä, mutta sen sijaan hän sai Ståhlbergin kuoleman jälkeen pidetyssä kirkkoherran vaalissa annetuista äänistä ylivoimaisen enemmistön. Äänioikeus seurakuntavaaleissa määräytyi vuoden 1869 kirkkolain mukaisesti perheittäin: perheenpää äänesti koko perheen puolesta, ja äänimäärä oli sidottu siihen osuuteen, jolla perhe osallistui papin palkkaukseen. Varakkailla seurakuntalaisilla oli siis vaaleissa ratkaiseva merkitys. Ylitornion kirkkoherra, laestadiolaisten johtomiehiin kuulunut rovasti Albert Heikel, sai ääniä 143 markan edestä, Suonenjoen kirkkoherra, rovasti Johannes Warén 121 markan edestä, kun taas kolmannella ehdokassijalla ollut Hyrynsalmen kirkkoherra Jonas Kristian Castrén sai ääniä 5041 markan arvosta, eli noin 20 kertaa niin paljon kuin muut viranhakijat yhteensä.

[Jo ollessaan edellisessä virassaan Hyrynsalmen kirkkoherrana Jonas Kristian oli toiminut myös kuntakokouksen puheenjohtajana ja yrittänyt saada perustetuksi pitäjään kansakoulun. Hän ei ollut tässä onnistunut, koska päättäjät eivät halunneet pitäjäänsä ”laiskoja puoliherroja” vaan panivat kuvernöörin myöntämän perustamisavustuksen mieluummin pankkiin. Pielavedellä

kansakoulu oli epävirallisena alkanut jo 1875, ja – kuten sanottu – pappilassa annettiin joskus opetusta naisillekin ja pidettiin yllä lainakirjastoa.]

Kun seurakunnan uusi kirkko valmistui vuonna 1878 mantereelle kirkkoherran pappilan läheisyyteen, entinen Kirkkosaaressa sijainnut kirkko purettiin, ja sen hirret käytettiin kirkonkylän suuren kansakoulun rakentamiseen. Sen johtava opettaja Polykarpus Narinen sai kirkonkylän ja koko pitäjän asukkaiden keskuudessa niin vankan tietäjän maineen, että vielä 1950-luvulla muistan kuulleeni jotakin poikkeuksellisen vaikeaa kysymystä käsiteltäessä sanottavan: ”Sitä ei tiijä Narinenkaan”. Ehkä tässä piili myös pieni pilkka Narisen omanarvontunnosta.

Jonas Kristian Castrén perheineen saapui Pielavedelle vappuna 1880, jolloin kirkkoherran pappilaa ryhdyttiin laajentamaan uuden virkataloasetuksen mukaiseksi. Rakennusta jatkettiin molemmista päistä ja sitä korotettiin niin että päätyihin saatiin tilavat vinttikamarit. Castrénin tulosaarnasta kirjoitti nimimerkki ”Esko” Savo-lehdessä 14.5.1880 seuraavasti: ”Viime sunnuntaina saarnasi uusi kirkkoherramme Jonas Christian Castrén tulosaarnansa. Hartaalla halulla kuuntelivat seurakuntalaiset uuden sielunpaimenemme pontevia sanoja; sen osoitti heidän hiljainen käytöksensäkin. Tuo jalo saarna lienee tehnyt syvän vaikutuksen monen kuulijan sydämässä, koska he itkuissa silmin istuivat penkissä. Usean ihmisen kuulin kirkosta lähdettyä sanovan, että on toki meitä Luoja vielä muistanut, koska antoi noin etevän papin.”

Castrénin perhe piti yllä läheisiä suhteita Kainuuseen ja Pohjanmaalle, ja jo kesän 1880 vieraiden joukossa oli kaksi kiinnostavaa henkilöä Oulusta. He edustivat suomenmielistä Oulun Lehteä, joka oli juuri perustettu Kaiun, toisen suomenmielisen lehden, kilpailijaksi ja Uleåborgs Tidningin kiusaksi. Lehden ensimmäisenä päätoimittajana toimi runoilija Kaarlo Kramsu.

Toinen matkalaisista kirjoitti lehteen nimimerkillä ”Pietari Pekanpoika” matkasta kaksi artikkelia. Matka suuntautui Oulaisten, Kärsämäen ja Pyhäjärven kautta Pielaveden pappilaan, missä kirjoittajan matkatoverilla oli sukulaisia. Matkatoveri jää tuntemattomaksi, mutta eräs tuon ajan oululaisista toimittajista oli tuleva kirjailija Teuvo Pakkala, joka silloin vielä käytti alkuperäistä nimeään Teodor Frosterus. Koska Jonas Kristian Castrénin isoäiti oli samaisia Frosteruksia, olisi houkuttelevaa ajatella, että matkatoveri oli juuri Teuvo Pakkala.

Pietari Pekanpoika oli erityisen iloinen havaitessaan, että koko Pielaveden pappilan perhe käytti kotikielensä suomea, ja hän piti ”säätyläisten” suomalaistumista merkittävänä edistysaskeleena suomen kielen ja kansallisen kulttuurin kehityksen kannalta.

Seuraava ”kirjallinen vieras” oli tuleva kirjailija ja Päivälehdessä Helsingin Sanomien edeltäjän, päätoimittaja, nuori Santeri Ivalo (vuoteen 1907 Alexander Ingman), jonka äiti Emma Maria

Qvickström oli pappilan emännän, ruustinna Wilhelmina Ingeborgin sisar. Santerin isä, Kuusamon kirkkoherra Herman Ingman oli kuollut vuonna 1875, kun Santeri oli vasta yhdeksänvuotias, ja nuorukaisena tämä näyttää viettäneen usein kesiään sukulaispappilassa Pielavedellä. Teoksensa ”Iltapuhteeksi” ensimmäisen osan novellissa ”Vanha juttu” vuodelta 1891 Santeri Ivalo kertoo osallistumisestaan pappilan tyttären häihin (ilmeisesti joko heinäkuussa 1886 tai elokuussa 1887), suuren nuorisojoukon iloisesta yhdessäolosta ja ihastumisestaan lida -nimiseen maalaistyttöön. Matkallaan Iisalmeen hän oli tullut laivalla Kuopiosta Tuovilanlahteen ja poikennut sieltä hevoskyydillä Pielavedelle. Viivyttyään pappilassa neljä päivää hän palasi Tuovilanlahteen ja jatkoi sieltä Ahkiolahden kanavan kautta matkaa Iisalmeen. Siihen aikaan oli niin tavallista vieraila sukulaisten luona, että sitä varten oli oma sanansakin, ”ativoida”, jota Ivalokin käyttää.

Monet pitivät Jonas Kristiania ankarana ja määrätietoisena pappina, joka vaati rauhaa ja järjestystä rippikouluissa ja jumalanpalveluksissa ja vastusti liian riehakkaiden huvitilaisuuksien järjestämistä. Toisaalta hänen sanotaan olleen niin hyväntahtoinen, että hän saattoi kerjäläiselle antaa takin päältään. Perheen, sukulaisten ja ystävien keskuudessa hän näytti joviaaleimman puolensa. Puutteesta ei ollut enää tietoaakaan, sillä Santeri Ivalo kuvasi pappilassa käyntiään näin: ”En ole näet elämäni pitkään viettänyt sen huolettomampia enkä vähemmän rasittavia päiviä kuin vieraillessani nuorena ylioppilaana kerran kesässä viikon päivät isossa sukulaispappilassa. Siellä eletään herroiksi, mutta ei rasittavan herroiksi. Levätään pitkään ja levätään hyväksi höllyvillä höyhenpatjoilla, syödään rasvaista, maalaista ja makeata; kupit ovat kookkaat ja vehnäviipaleet paksuiksi leikatut. Sillä välin käydään ongella, uimassa ja ajelemassa, istutaan varjossa puutarhan pehmeällä, nuorella nurmikolla ja poltetaan tupakkaa pitkävartisista letkapiipuista... Mutta tällä kertaa oli häät tulossa taloon. Siellä touhua ja juoksua, siellä meteliä ja hämminkiä, leivottiin, paistettiin, leikeltiin, keitettiin. Ihmistä kiehui kuin kattilassa pitkin portaita, pihoja ja puutarhoja. Mutta mitä me nuoret siitä. Me vietimme omia ilojamme, missä milloinkin miellytti, veneissä vetten päällä, koivikossa niemen kärjellä ja kalmistossa kirkkomäellä. Siellä oli nuorisoa kappale – etäisiä sukulaisia oltiin toisilleen melkein kaikki – iloista, tervettä, reipasta nuorisoa, joka ei muuta ajatellut kuin sen kuluvan hetken huvia. Oli tultu kokoon ilopäiviä viettämään ja nautittiin nyt elämästä kuin kepeät kesälinnut, laulettiin, naurettiin, kisailtiin ja karkeloitiin. Isännät ja emännät antoivat meidän vapaasti iloita, hyvä kun emme olleet jaloissa vastuksina. Ja me ahmimme nuoruuden elämäntyhteistä iloa, ahmimme joka huokaisulla, joka liikkeellä. Hiki juoksi

päästä uutukaisten valkolakkien alta ja puna hehkuili koreina kukkasina tyttöjen terveillä, mehevillä poskilla.” Lopuksi hän kokosi tunnelmansa sanoiksi: ”Se oli aikaa satumaista.”

Pappilassa järjestettiin vuodenvaihteessa perinteinen suuri juhla, johon osallistui ainakin kirkonkylän väkeä ja seurakunnan ja kunnan luottamusmiehiä. Naisille tarjottiin viiniä tai likööriä ja miehille punssia tai totia. Muutos oli kuitenkin jo tapahtumassa: vuoden 1889 uudenvuoden juhlasta lähtien Pielaveden pappilassa ei enää tarjottu alkoholia. Raittiusaate oli levinnyt Ruotsista säätyläisten keskuuteen, ja monet ylioppilaista vanhoivat raittiusvalan (rajana pidettiin 2 % alkoholia). Jonas Kristian viihtyi vieraittensa kanssa, keskusteli ja laski leikkiä. Erityisesti hän viihtyi ”kirkonmiesten” (entisten sexmannien) joukkoon kuuluneen talollisen Taneli (Daniel) Tossavaisen seurassa, josta oli tullut myös alkavan kunnan johtomiehiä.

Kun he kerran istuivat juhlaillaan totilasina ääressä jutustellen, rovasti Joonas kysyi vieraaltaan, miltä Danielista mahtoi tuntua jalopeurain luolassa. Tossavainen ei jäänyt sanattomaksi vaan vastasi, että ”eipä kaet se ollu paljo kummempoo kuin Joonalla valaskalan mahassa”. Kun Tossavainen sitten teki lähtöä, koska sanoi tulleen juhlaan ihan ensimmäisten joukossa, rovasti kysyi: ”Eikös se Tossavainen tiedä, että se mikä ensimmäisenä säkkiin pannaan, se viimeisenä sieltä poisotetaan?” Aina sanavalmis Tossavainen vastasi tähän: ”Pohjatonhan se on papin säkki; piäsööhän sieltä poes milloen vuan”.

Isän ja poikien välillä ilmeni ajan mittaan poliittisia kiistakysymyksiä. Rovasti oli senaattori Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen ystävänä ja entisenä luokkatoverina vakaumuksellinen vanhasuomalainen ja edusti sortovuosinakin varovaista venäläismyönteistä linjaa. Pojat sen sijaan olivat henkeen ja vereen perustuslaillisia, ja niinpä vuonna 1901 syntyi hankala tilanne Pielaveden kirkossa. Isänsä sijaisena toimiva pastori Oskar Castrén oli pitänyt saarnan mutta kieltäytyi lukemasta tsaari Nikolai II:n määräämiä laittomia pidettyjä kutsuntakuulutuksia. Hän laskeutui saarnan jälkeen saarnastuolista, ja vanha ja jo kuolemansairas rovasti kiipesi sinne ja luki kuulutukset. Erimielisyys oli niin jyrkkä, ettei vt. kirkkoherra Oskar perimätiedon mukaan edes mahtunut kirkkomatkalla rovastin kuomurekeen vaan harppoi jalkaisin kirkkoon ja takaisin pitkin auraamatonta rantatietä. Ruustinna Inga Castrén oli tarkka taloudenpitäjä ja palvelusväelle ankara emäntä mutta levitti toisaalta tietoa, että pappilasta saattoi saada hallaa paremmin kestäviä siemenperunoita, joita hän oli etsinyt vävynsä, rovasti Ståhlbergin nuorimman pojan Fredrik Augustin (synt. 1863) ja oman nuorimman poikansa Hugo Immanuelin (synt. 1873) opastuksella. Molemmat nuoret miehet olivat saaneet siihen aikaan harvinaisen maanviljelykoulutuksen, koska olivat käyneet Mustialan

maanviljelys- ja meijeriopiston (joka vastasi myöhempää maatalous- metsätieteellistä tiedekuntaa) ja seurasivat siinäkin suhteessa ajan suomalaistamishenkeä, että Fredrik August Ståhlberg muutti nimensä August Teräksiseksi ja agronomi Hugo Castrén Hugo Linnaksi. Myös kylvöheinän viljelyä pappilassa suositeltiin, koska luonnonheinän keräämiseen kesäisin kului viikkokausia, eikä talviruokaa kuitenkaan saatu kerätyksi tarpeeksi vaan jouduttiin keväällä rehun puutteen vuoksi turvautumaan hätäravintoon ja jopa teurastamaan karjaa. Vuonna 1903 suoritetun perunkirjoituksen mukaan pappilassa oli 20 lypsylehmää, 3 hiehoa, 3 hevosta ja laskematon määrä pienkarjaa.

Myös isänsä väliaikaiseksi seuraajaksi tullut pastori Jonas Oskar oli käytännön mies ja taitava maanviljelijä, joka osasi johtaa suurta maatilaa ja tuli hyvin toimeen renkien, torppareiden ja naapurin isäntien kanssa. Pielavedellä hän myös kastoi Urho Kaleva Kekkonen syksyllä 1900 Lepikon torpassa. Toimittuaan Pielavedellä väliaikaisena kirkkoherrana hän siirtyi vuonna 1906 Pyhäjoelle kappalaiseksi ja rakennutti heti tultuaan pappilansa maille kylvöheinää varten lukuisia uusia latoja, mitä vanhoilliset pohjalaiset isännät pitivät hulluutena. Jo toisena kesänä ladot olivat kuitenkin täynnä. Hevoset olivat hänen intohimonsa. Sen sijaan hän ei ollut erityinen seuramies eikä läheinen perheensä jäsenille. Kuvaavaa on, miten hänen puolisonsa kommentoi miehensä varhaista kuolemaa vuonna 1915: ”Näk hyväks kuolla”.

Kulttuurielämä

1800-luvun loppuvuosikymmeninä alkoi kansansivistyksen kehityksen myötä myös kiinnostus kansanrunouteen ja kansanmusiikkiin saada jalansijaa maaseudulla. Lönnrotin käynnit Pielavedellä ja Kalevalan saama maine olivat varmasti vaikuttamassa asiaan.

Optatus Raatikainen syntyi Keitelelen Vuonamonkylän Raatikkalassa 4.6. 1874 maanviljelijä Matti Raatikaisen ja hänen puolisonsa Maria Laukkasen vanhimpana lapsena. Hänelle syntyi myöhemmin kolme sisarusta, mutta nämä kaikki kuolivat nuorina keuhkotautiin. Kun isä Matti kuoli tapaturmaisesti 1883, ja äiti poti vaikeaa nivelreumaa, Optatus jäi setiensä perheiden hoitoon ja sai käydä vain kolme vuotta kansakoulua, kunnes hänen oli pakko mennä ansiotyöhön. Hänen ainoa huolenpitäjänsä oli isoäiti Maijastiina Saastamoinen, joka osasi kansanlauluja samoin kuin sairas äitikin. Myös miehet perheessä harrastivat musiikkia pelimanneina. Optatus lähti piirilääkärin kehotuksesta 16-vuotiaana keuhkotautia pakoan ja sai oman viulun, joka tehtiin sikarilaatikosta. Hän toimi kauppamatkustajan apulaisena ja telakkatyöläisenä Helsingissä ja tallensi koko ajan mieleensä tietoja, taitoja ja kuulemaansa ja muistamaansa musiikkia. Hän hankki

itselleen Viipurista kunnan viulun, ja sai Helsingissä vähän aikaa opetusta saksalaiselta viulisti Anton Sittiltä. Hän oppi soittamaan herroille ja narreille katrillit, poloneesit, franseesit ja kansalle polskat, polkat, jenkat ja masurkat. Vuonna 1912 hän meni naimisiin ja muutti asumaan Pielaveden Jylhän kylään, jossa hän eli elämänsä loppuun vuonna 1956. Professorit Ahti Sonninen ja Erkki Ala-Könni tallensivat häneltä 1947–1955 toistasataa kansanlaulua ja viulusävelmää, joiden joukossa oli oikeita helmiä, kuten Kiljanderin polska, Napoleonin sotamarssi, Kivenvihapolska, Se nukku – jonka kuorosovitusta olen itsekin laulanut Savolaisen osakunnan kuorossa. Siinä on muun muassa säe: *Minä perjantaina pappilaan tulen sua pollella noutamaan.*

Kun mainittu kuoro kävi Pielavedellä kahdesti, vuosina 1949 ja 1951, koko kuoro asui meillä pappilassa, naiset upeassa vintissä ja miehet väentuvassa Suojalasta hankituilla armeijan olkipatjoilla, joihin meillä vaihdettiin uudet riihessä puidut suorat oljet. Kun konsertin jälkeisenä päivänä vuonna 1951 istuimme pappilan pihalla, Optatus tuli kutsuttuna vieraana pappilaan ja sai kertoa innostuneille kuorolaisille työstään ja elämästään.

Monilla läsnäolijoilla on varmasti muistossaan toinen pielavetinen kansansoittaja Tuure Niskanen, joka oli Kaustisen kansanmusiikkijuhlien ensimmäisten mestaripelimannien joukossa. Hän syntyi Laukkalan Koskenkorvassa vuonna 1899 ja kuoli vuonna 1978. Kotitalossa harrastettiin musiikkia, ja siinä toimi kestikievari, jota kiertävät pelimannit pitivät tukikohtanaan. Tuure soitti aluksi huuliharppua ja säesti sillä hyviä laulajia. Myöhemmin hän siirtyi kuitenkin viuluun. Myös yksirivisellä haitarillaan hän oppi soittamaan. Kansanmusiikin opetusta hän sai jylhäläisiltä Oravaisen veljeksiltä ja musiikkikoulutusta ollessaan Sortavalassa armeijan palveluksessa. Ansioistaan hän sai muun muassa Kalevalaseuran palkinnon; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kunniakirjan ja valtion taiteilijaeläkkeen. Hänen kunniakseen on Laukkalassa vietetty vuodesta 1978 alkaen Tuuren sottiisia.

Hyvät Pielaveden ystävät. Näette, että teillä on täällä paljon puolustettavaa. Lähes koko 1800-luvun ja vielä 1900-luvun alun Pielavesi oli hyvin merkittävä alue; se jopa eräällä tavalla edusti tyypillistä suomalaista sisämaan aluetta, joka otettiin sekä elinkeinoelämän että kansankulttuurin suhteen esimerkiksi ja esikuvaksi. Myös pääkaupunkiseudun päivälehdet seurasivat sen tapahtumia yllättävänkin tarkasti, ja muutamilla niistä oli täällä vakinaiset kirjeenvaihtajansa, jotka – ihmeellistä kyllä – kirjoittivat aina salanimen suojassa, joten on mahdotonta tietää, keitä he olivat. Minun isälleni ja koko perheelle Pielavesi oli aina tavoittelun kohde ja tänne päästyämme todellinen ja turvallinen koti.

Illokseni on viime aikoina syntynyt pyrkimys julkaista kyläkirjojen muodossa kuvauksia siitä, miten Pielaveden kylissä viime vuosikymmeninä on eletty ja miten niissä nyt eletään. On myös syntynyt poikkeuksellisen kiinnostava joukko Pielavettä ja sen kyliä koskevia tutkimuksia. Jouko Kokkonen ansaitsee kiitoksen tämän perinteen herättämisestä, ja viimeaikaiset erinomaiset akateemiset opinnäytteet ovat jatkaneet ja syventäneet tätä perinnettä, jonka toivoisi edelleen jatkuvan ja laajenevan muihinkin kyliin.

Sanoin jo esitykseni aluksi, että tämä on minun jäähyväispuheeni Pielavedelle ja sen asukkaille. On aika lopettaa puheiden pitäminen, kun sen vielä osaa tehdä omasta aloitteestaan eikä pidä odottaa, ettei enää pyydetäisi. Pian 94 vuotta täyttävän veljeni Ollin kanssa olemme päättäneet pyytää saada tulla haudatuiksi sukuhautaamme Pielaveden hautausmaalla, jossa ennestään jo on kolmen sukupolvemme edustajia. Ehkä tämä sukuhauta säilyttää pienen osan niistä siteistä, jotka jo yli 140 vuoden ajan ovat kytkeneet perheemme Pielaveden historiaan. Castrénin perheen puolesta minulla on lupa esittää näistä yhteyksistä vilpitön kiitoksemme.

Kirjallisuutta:

Gustaf Retzius, Från Finlands bygder, Stockholm, 1876.

<Pielavesi 1880/doria.fi> Suomenmaan Virallinen tilasto 1880.

Museoviraston kuvakokoelmat: Museoviraston Finna-hakupalvelu, Intendentti Hannu Häkkinen hannu.hakkinen@museovirsto.fi
Todennäköisesti ei sisällä henkilökuvia Pielavedeltä.

August Teräksinen (ent. Ståhlberg), Eräitä piirteitä Pielaveden pitäjän historiasta, Kuopio 1936.

Teppo Vihola, Leipäviljasta lypsykarjaan, Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin, Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia 159, Jyväskylä, 1991.

Jouko Kokkonen, Kylät kirkkojen ympärillä, Kirkkosaaren ja Penttilänlahden kylähistoria, Pieksämäki 1997.

Jouko Kokkonen, Hämmeen huutoo, Savon muata. Jylhän, Säviän ja Taipaleen kylähistoria, Pieksämäki, 1997.

Kustaa H.J. Vilkuna, Viha, perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Historiallisia tutkimuksia 229, 2005.

Jouko Kokkonen, Rannankylästä kirkonkyläksi. Pielaveden kirkonkylän historia, Tallinna 2006.

Aino-Maria Savolainen, Näkyvä työ – näkymätön tekijä, Carl-Henrik Ståhlberg, omakust. s.l. 2008.

Harri Turunen, Korpi-Jaakko ja Koski-Jaakko maa- ja vesirakentajina, Sven Hallinin Tutkimussäätiö, 2017.

Emmi Nousiainen – Kimmo Katajala, Pielaveden Jylhänkylän kotitaloudet ja avioliitot sosiaalisten kontaktien kuvaajina, 1635–1900, Itä-Suomen yliopiston pro gradututkielma, 2023.

